

Obsah

Úvod (*Stanislav Komárek*) (17)

Balbínův stručný životopis (17)

Balbínův přírodopis Čech (22)

Co říci na závěr? (31)

Rozmanitosti z historie Království českého (33)

**I. kniha I. dekády Rozmanitostí z historie Království českého,
která pojednává o české přírodě (41)**

1. kapitola. O poloze Čech podle délky a šířky nebes a pod kterým znamením se nacházejí. Jaký tvar má naše země: pupku, náhrdelníku, srdce, loutny, vejce, růže nebo amfiteátru? Příznivá poloha Čechy docela ochraňuje před nepřáteli. (43)

2. kapitola. Lze napříč Čechami projet během tří dnů? Mohou zeměpisci a dějepisci správně odhadnout velikost země podle jejího obvodu? (46)

3. kapitola. O Šumavě. O Hercynském lese, jeho rozloze a velikosti. Proč se Čechy nazývají hercynskou zemí? Kdo byla dívka Hercyna? Římanům osud nedovolil překročit Labe. O požárech Hercynského lesa. Novohradské hory (*Silva Lunae*). O Obřích a Sudetských horách. Různé názory autorů. Proti těm, kteří Čechám vytýkají jejich hornatost. (49)

4. kapitola. O vysoké poloze Čech podle řek, které v nich pramení a protékají německými oblastmi na sever, východ, jih i západ. Ohře jako jediná řeka, která vstupuje do Čech. Bylo možné do Čech odvést Dunaj, o což se prý pokusil císař Karel? (55)

5. kapitola. Zdravé povětří a lahodná chuť vody v Čechách a proč tomu tak je. Tycho Brahe chválí české podnebí. V Čechách vždy měly svá sídla

statečně národy. Hermundurové, kteří kdysi sídlili u pramenů Labe a na základě nějaké věštby, již obdržel císař Augustus, byli postrachem pro Římany. Zda je pravda, že se říše rozšiřují na jih? Proč kdysi Římané porazili Germány? (59)

- 6. kapitola.** O Obřích horách, které Němci nazývají *Risen-Gebürge*, Češi však názvem odvozeným z řečtiny *Krkonošský hory* (κρκονόσσοι ὄροι). (65)
§ I O tom, co je na těch horách obzvláště pamětihodné. (66)
§ II Popis hor podle vyprávění italského obchodníka a našeho výkladu. (68)
§ III Další popis Krkonoš. (70)
§ IV Co to je za Zjevení (*Spectrum*), které v těch horách panuje, odkud asi pochází jeho jméno Rýbrcoul (*Ribezall*) a několik zvláštních příběhů o něm. (71)
§ V O některých zdejších bylinách a keřích. (75)
§ VI O popisech cest v Obřích horách a obdivuhodném bohatství zlata a drahokamů v těch končinách, jež můžeme dosvědčit i my. (77)
§ VII O cestopisu Johanna Majera z Augšpurku a o jiném popisu těch hor, který pro mě z náklonnosti sepsal přítel, jenž těmi místy docela často procházel. (81)
§ VIII Stav Krkonoš a ostatních hor za vlády Rudolfa II. v Čechách. (84)
- 7. kapitola.** O známých českých horách a o tom, co si na nich zaslouží pozornost. České pohraniční hory. Vnitrozemská hora Říp, Petřín, Bílá hora. Hory, podle nichž se nazývají heretici. (89)
- 8. kapitola.** Převysoká hora Milešovka, podle níž venkované předpovídají počasí. O hoře jménem Sedlo (*Geltz*). Veselá příhoda z té hory o psech pijících víno. Skalní útvary kolem hradu jménem *Trosky*. (94)
- 9. kapitola.** O Bílinské hoře (Bořeň, pozn. red.) a jejích zvláštnostech. Hora Lovoš a Děvečky. Hora Radobýl (*Radobejl*) u Litoměřic. Vyvrácení pověsti o původu názvu Litoměřic a o Postoloprtech. Hory, na kterých je zároveň léto i zima. (98)
- 10. kapitola.** Hora *Blaník*. *Podhora* (Podhorní vrch) za Teplou. Ještěd (*Gesstera*) u (Českého) Dubu. O Prachatické hoře. O předlouhém úvalu jménem *Loučka*. (102)
- 11. kapitola.** O památných českých jeskyních a dutinách. Jeskyně sv. Ivana, karlštejnské a litické jeskyně. Další dvě jeskyně sv. Ivana. Pozoruhodné podzemní prostory u Skalice. (105)
- 12. kapitola.** Zda se v Čechách nedostává soli? Naši předci kdysi dováželi sůl z Halle v Sasku. Čechy nejsou tak zcela bez soli. Proč nemáme dostatek soli? (110)

- 13. kapitola.** O množství zlata za starých Čechů. Kdy se u nás poprvé razily mince. Sv. Václav vyobrazen na českém zlatě. Původ písečného zlata. (118
- 14. kapitola.** Seznam několika českých zlatonosných řek a potoků, které již za starých dob prosluly úlomky zlata a zlatým pískem. O bílém zlatu. (122
- 15. kapitola.** O českých rudných dolech, na které jako první svou věštbou ukázala kněžna Libuše. Bohatství dolů v Příbrami, Jílovém, Krupce a v Kutné Hoře. Český lid se kdysi dělil na rolníky a kopáče. O stroji v Příbrami. Zázračně nalezené zlato v Jílovém a cín v Krupce. Čeští králové měli vždy právo dolovat. Jak Českému království uškodilo opuštění dolů. (127
- 16. kapitola.** Pokračování o dolech a horních městech. O právu azylu v dolech a o pojmenovávání štol podle svatých. O důlních skřítcích. O kovářičích ve zdech domů. Příroda velmi často tvaruje zlato a stříbro do podoby něčeho živého: stříbrný kůň, stříbrné pruty, zlaté klasy, zlaté a stříbrné nitě. (135
- 17. kapitola.** Znovu o stříbrných dolech: něco o Kutné Hoře. Péče o doly ve starých Čechách. Bohatství krále Vladislava z Kutné Hory. O jáchymovských dolech a jejich přednostech. Doly v Plané – některé štolý přinášejí smrt. Doly v Přísečnici, Rudolfově u (Českých) Budějovic a Kašperských horách. (140
- 18. kapitola.** Bohaté doly v (Českém) Krumlově. Některé opuštěné doly. O Stříbře, jakoby stříbrném městě. Štědrost Rožmberků vůči chudým a špitálům. Zápisy mincovny. Ratibořské doly v Čechách, také tepelské a dobřichovické. Seznam zlatých a stříbrných dolů, jimiž je celé království proslulé. Čeští havíři v Belgii u Alessandra z Parmy. O jalových rudách. (145
- 19. kapitola.** Cín v Krupce a (Horním) Slavkově smíšený se stříbrem. O starých rudných haldách. O dolech na železo (*ferrum*), měď (*cuprum*), olovo (*plumbum*) a „bronz“ (*aes*). O kamenci (*alumen*). Rozmanité české půdy. (152
- 20. kapitola.** Množství rtuti (*argentum vivum seu mercurius*). Ledek (*nitrum*), síra (*sulphur*), uhlí (*carbo*). Výrobný ledku. Vynikající pražský vápenec (*calx*) a italské úsloví o něm. České kamenolomy. Všechny druhy českého mramoru (*marmor*). Křesací kameny (*lapis igniarius*). Mlýnské kameny (*lapis molaris*). Písky z českých řek. Praha má ve svém okolí na dosah veškerý stavební materiál. O vápnu z mramoru. (156

- 21. kapitola.** O předních českých sklárnách. O jakémsi jemném písku a také popelu nutném k výrobě skla. O důmyslném vynálezu výroby skla. (160)
- 22. kapitola.** Výčet našich papíren. Myliovo mylné tvrzení o původu papíru. Množství papíren. Jáchymovský papír je surovinou pro ten holandský. Mlynářské řemeslo v Čechách. O hrnčířství. Zábavná historka o císaři a králi Václavovi (IV.) a povozníkovi vezoucím do Prahy hrnce. (163)
- 23. kapitola.** České řeky. Jediné Labe pohlcuje všechny naše řeky. Voda způsobuje rozdíl mezi pivy. (167)
- 24. kapitola.** Horké prameny v Teplicích a v Karlových Varech, jejich původ, některé zajímavosti, jejich přirozená povaha a síla. Horké prameny se ztratily, jakmile začal být od koupajících se požadován poplatek. (170)
- 25. kapitola.** Počátek lázní v Deštné a jejich léčivé účinky. O nakyslých chebských a tepelských pramenech. Nové lázně v Čechách. (176)
- 26. kapitola.** O kyselých a léčivých pramenech na panství slavného tepelského kláštera. (180)
- 27. kapitola.** Velmi stručný přehled léčivých a jinak zázračných pramenů. O svatováclavském pramenu na Novém Městě pražském. (184)
- 28. kapitola.** O téměř tématu pramenů. (188)
- 29. kapitola.** O drahých a vzácných kamenech v Čechách. (193)
- 30. kapitola.** O českých drahokamech. Ametyst (*Amethystus*). Křišťál (*Crystallus*). Diamant (*Adamas*). Topaz (*Topazius*). Safír (*Sapphirus*). Hyacint (*Hyacinthus*). (199)
- 31. kapitola.** Dále o drahokamech. Smaragd (*Smaragdus*), prasem (*Prasius*), chryzopras (*Chrysoprasum*), sardský kámen (*Sardius*), chryzolit (*Chrysolitus*), rubín (*Rubinus*), granát (*Granatus*), beryl (*Beryllus*), chalcedon (*Calcedonius*) a tyrkys (*Turcus*). (203)
- 32. kapitola.** Znovu o drahokamech. Mléčný achát (*Leucachates*), achát (*Achates*), jaspis (*Jaspis*), heliotrop (*Heliotropius*), nefrit (*Lapis Nephriticus*), labský kámen (*Gemma albina*), arménský kámen (*Lapis Armenius*). Hadí kámen (*Lapis angvium*). (211)
- 33. kapitola.** Ostatní druhy zvláštních kamenů: černé uhlí (*Lithanthrax*), malý český Vesuv, hematity (*Haematites*), ledvinovitý kámen (*Lapis renum*), aetit (*Aetites*), schistus (*Schistus*), ammochrysus (*Ammochrysus*), magnetovec (*Magnes*) a mramory (*Marmor*). (214)
- 34. kapitola.** O krápníkovém či vřídelním kameni (*Lapis stillatius*) a z něj vyrobených léčích, kamenné stromy, kámen vzniklý v lidských játrech a ve žlučníku, o zázračném karbunklu (*Carbunculus*), chvályhodný zájem o drahokamy. (220)

35. kapitola. Bohatství císaře Rudolfa II. v drahokamech. (225)
36. kapitola. Při této příležitosti přinášíme několik poznámek o velkolepé okázalosti starých českých králů. (231)
37. kapitola. Stručně o bohatství a moci soukromníků v předešlém století. Obrovské bohatství Viléma z Rožmberka a tomu odpovídající okázalost. (235)
38. kapitola. Líčení velkolepě vypraveného pohřbu Viléma z Rožmberka. (245)
39. kapitola. O bohatství některých českých šlechticů v minulém století. (249)
40. kapitola. O květinách, které samy rostou nebo se pěstují v Čechách. O výborné jakosti českého šafránu (*Crocus*) podle Mattioliho. Zázvor (*Zinziber*). Většinu květin lze pojmenovat česky. Zájem předků o poznávání bylin a rostlin. O tulipánech (*Tulipa*): kdy byly dovezeny do Prahy. Jasmín (*Jasminum*). Kopce nad Braníkem proslulé vzácnými bylinami. (254)
41. kapitola. O českých zahradách. O zahradě Rudolfa II., Viléma z Rožmberka, Sasko-lauenburského vévody, knížete Valdštejna, Colloredů a jiných. Jičínské lípy. (257)
42. kapitola. O hlošíně (*Eleagnus*) neboli divokém olivoníku (*Oleaster*), o jablkách (*Pomum*) a jiném ovoci. O kaštanech (*Castanea*). Míšeňská jablka poslaná do Říma. O původu jejich názvu. O skupinově rostoucích jablkách. O lískovém keři (*Coryletum*) knížete Přemysla. Červené ořechy (*Rubra nux*). Dva neznámé druhy jeřábu (*Sorbus*). (260)
43. kapitola. Vynikající český chmel. Proslulá česká piva. Hádanka o pivu, proč se německá piva zhoršila. *Brühan* a jeho původ. (264)
44. kapitola. Obhajoba českého vína. České víno podstrčeno císaři namísto rakouského. Některá česká pořekadla. O břídlíci na vinicích, která je k užitku i jako krytina střech věží a kostelů. Obecně o českém zemědělství. Čeští koně v dávných dobách určení k obdělávání polí. O úrodnosti české půdy. Kde jsou první žně. (267)
45. kapitola. V Čechách byla kdysi hojně pěstována mořena (*rubia*) a červec (*Coccus*). O českých dýních (*Pepo*). Rakouským vladařům byly často osudné melouny (*Melo*). Obrovský zájem o české švestky (*Prunum*). O jahodách (*Fragum*). Křen (*Nasturtium*). Ředkev (*Raphanus*). Řepa (*Rapa*). (271)
46. kapitola. O léčivých bylinách a jiných rostlinách, které mají silné léčivé účinky a jež velmi hojně, bohatě a samy od sebe rostou na české půdě. O českém hadím mordu (*Scurczonera Bohemica*). (276)

- 47. kapitola.** Křivatec (*Bulbus Majalis*), rostlina typická výhradně pro Čechy a její obdivuhodné účinky. Také o české rosnatce (*Rorella*) podle Mattioliho a o bertrámu (*Ptarmica*). (283)
- 48. kapitola.** O českém béru (*Manna seu Melica*). O borůvce (*Myrtillus*) podle Mattioliho. (285)
- 49. kapitola.** Jiné vzácné přírodní pozoruhodnosti, které se v Čechách nacházejí: jelenní houba (*Tuber seu Fungus Cervinus*). Mumie (*Mummia*), hlinka (*Terra sigillaria*), rohy jednorožců (*Monoceros*), kamenné kosti obrů, kamenné nádoby, štěpné sklo (*Vitrum fissile*). (288)
- 50. kapitola.** V Čechách nalezený jantar (*Succinum*). Myrha (*Myrrha*) na Moravě. Zkamenělé kosti živočichů. Kameny namísto kostí a plžů (*limax*). Zázvor (*Zinziber*) na Podbrdsku. Duté kameny. Cesta s kamennými stopami. Kamenný déšť. Bechyňský kámen. (295)
- 51. kapitola.** O kamenných mušlích (*concha*). Kamenní plži (*limax*) a hlemýždi (*cochlea*). Kámen *Ctenites*. Zkamenělé lidské kosti. Antimonit (*antimonium*) vykopaný u Teplé. Česká „*plumbago*“. Kde vykopat zlatnické brousky a pilníky. Brousky z olše (*Alnus*). (301)
- 52. kapitola.** O českých rybách. Podivuhodná rozmanitost našich ryb. O tahu lososů (*Salmo*) od moře a jejich cestě českými toky. O líhništích mladých lososů (*Salmunculus*). O slavném nymburském kaprovi (*Carpio*). Jeseteři (*Sturio*) a různé druhy mihulí (*Lampetra minor, typhla*). Kdy se dostaly do Čech parmy (*Barbus*). České ryby vydávající zvuk. (305)
- 53. kapitola.** Výčet ryb, které do větších českých řek připlouvají z moře nebo z menších vodních toků. (310)
- 54. kapitola.** Množství pstruhů (*Aurata*) a lipanů (*Thymalus*) v českých řekách. Výčet ryb –dvaceti hlavních druhů, které žijí v Labi. (313)
- 55. kapitola.** O českých rybnících. Kdysi bylo zakázáno budovat rybníky. Jaké rybníky jsou v Čechách největší. Co jsou rybníky a jak se staví. Jak užitečné jsou pro své majitele. (318)
- 56. kapitola.** Dále o tématu rybníků: rybníky pro kapří (*carpio*) násadu. Ryby, které milují rybníky. Původ štik (*Lucius*). O rožmberských rybnících. O českých jezerech. Zajímavost o jezeře na hranici s Bavorskem. Nekonečně hluboké jámy a průrvy u Mšena. (322)
- 57. kapitola.** O předních českých oborách s kanci (*Aper*), jeleny (*Cervus*), srnci (*Capreolus*), daňky (*Damula*) a menšími druhy zvěře, jako jsou zajáci (*Lepus*) a králíci (*Cuniculus*). Vzácná zvířata a zájem císaře Rudolfa II. o ně. V Čechách bylo chováno dvanáct lvů (*Leo*). (Zdeněk) Lev

- (z Rožmitálu), nejvyšší purkrabí (v kapitole však nezmíněn, pozn. red.).
 Lev zabit loveckým oštěpem před zraky císaře Rudolfa. (327)
- 58. kapitola.** Přehled v Čechách nejběžnější lovné zvěře: kanci, jeleni, daňci, zajíci aj. Vlci lstí nalákáni na jedno místo. Chycení dva zajíci od přírody obludně srostlí v jedno tělo, uloven i sněhobílý srnec. Rohatí zajíci. Růžek na kozích nohách. Narození třínohé krávy. (333)
- 59. kapitola.** Rozmanitost a množství divoké zvěře v našich lesích. Výčet některých z nich: o turovi (*Urus*), který je ve znaku Pernštejnů, o medvědech, vyprávění o českém rytíři, jenž vyloupil brloh medvědice. Zábavná historka o opičákovi (*Simius*), kterého venkované zabili, neboť se domnívali, že to je zlý čert. *Chejna bláznivá* neboli vesnice těch, již jsou po právu označováni za hlupáky. (337)
- 60. kapitola.** Pes utíkající před zajícem. Liščí vychytralost. (342)
- 61. kapitola.** O témže tématu zvěře. Jaká zvěř v Čechách není. O divokých lidech (*silvetris homo*) chycených v Hercynském lese. Bobři (*Castor, Fiber*), vydry (*Lutra*), ježci (*Erinaceus*). Srnci (*Capreolus*) a divoké kočky (*felis silvestris*). Jeleni (*Cervus*). Ovce (*Ovis*), prasata (*Sus*), hovězí dobytek (*Bos*), koně (*Equus*) a tragelafové (*Tragelaphus*). Žijí v hercynských lesích losi (*Alces*) a zubři (*Bonassus*)? Rysové (*Lynx*) všude v Čechách. Něco o veverkách (*Sciurus*) a jezevcích (*Taxus*). O „panterech“ (*Panthera*) a kamzících (*Ibex*). Jaké stromy tvoří naše lesy. Co je to střemcha. (344)
- 62. kapitola.** Krátké představení psů a jejich obdivuhodné rozmanitosti. Velmi chválení lovečtí psi v Čechách, jejich lovecké smečky a chytrost. O psí povaze. O mazaných krádežích jednoho psa. (356)
- 63. kapitola.** O lasičce (*Lassicium*) a pontské myši (*Mus ponticus*). Myši sbírající ořechy (*Mus nucilegus*). Co to je rejsek (*Mus araneus*)? Různé druhy lasic (*Mustela*). O kuně (*Martes vel Martalus*); jak jeden hospodář uměl dobře využít kuní bystrosti. (361)
- 64. kapitola.** O mlocích (*Salamandra*) a některých druzích hmyzu. V Čechách se vyskytují štíři (*Scorpio*), také hadi s korunou (*Serpens coronatus*). Kdysi byl u nás nalezen i drak (*Draco*). Světlušky (*Cicindela*). (364)
- 65. kapitola.** Úvod do přírodopisu ptactva. O způsobu, jakým se chytají ptáci na hoře Říp. Ušlechtilí čeští sokoli (*Falco*). V Čechách se loví také dropi (*Trappe seu Otis*). (367)
- 66. kapitola.** O stěhování čížků (*Ligurinus seu Luteola*) přes Čechy. O kvíčalách (*Ficedula*), drozdech (*Turdus*) a o jakémsi druhu ptactva,

který Čechy navštěvuje v rozmezí tří nebo sedmi let. Všeobecně o stěhování našeho ptactva. (373)

67. kapitola. O chytání skřivanů (*Alauda*) u nás. Na jeden zátah lze do sítí chytit i osm set nebo devět set skřivanů. Totéž platí o koroptvích (*Perdix*). (378)

68. kapitola. Bílí vrabci (*Passer*), skřivani (*Alauda*), vlaštovky (*Hirundo*), kavky (*Monedula*). O některých cizích ptácích. Byl u nás spatřen kvakoš, „trpasličí čáp“ (*pumila Ciconia*). Kormoráni (*Corvus aquaticus*). (382)

69. kapitola. Přehled ptactva, které se u nás rodí nebo žije. Bílý páv (*Pavo candidus*), tetřevi (*Urogallus*), papoušek (*Psittacus*), jeřábek (*Attagena*), kvíčala (*Turdus*), špaček (*Sturnus*), labuť (*Cygnus*), husa (*Anser*), ledňáček (*Alcyone*), bekasína (*Avis caprina*), křivonoska (*Loxia*) aj. (386)

70. kapitola. Něco o bažantech (*Phasianus*) a českých bažantnicích. Proslulá strnulost bažantů. Tetřívkové (*Tetrao*) a tetřevi (*Urogallus*), kteří často vedou bažanty. O psech určených k lovu koroptví (*Perdix*) a bažantů. Psi, kteří loví na vlastní pěst. (397)

71. kapitola. O českém ptáku, kterému Němci říkají *Behemle* nebo *Behrmle*, Gesnerus latinsky *Garrulus Bohemicus*, my *brkoslav*. Aldrovandi mu dal latinský název *Ampelis*. (406)

Poznámky k *Pojednání o českém ptáku*, které vydal V. Cl. Ulysses Aldrovandi a vložil je do své *Ornitologie*. (419)

72. kapitola. Velmi podrobný výčet českého ptactva. (424)

§ I O malých ptácích, a to až ke skřivanům (*Alauda*). (426)

§ II Od skřivanů (*Alauda*) ke krkavcům (*Corvus*). (429)

§ III Seznam ostatních ptáků. (433)

Poznámky k této kapitole (436)

Závěrečná poznámka (*Václav Cílek*) (449)

Seznam citovaných děl antických autorů (*Jiří A. Čepelák*) (451)

Rejstřík místních jmen u Balbína česko-latinský (*Jiří A. Čepelák*) (453)

Rejstřík místních jmen u Balbína latinsko-český (*Jiří A. Čepelák*) (478)

Tomáš Pešina z Čechorodu a jeho postřehy k přírodopisu Moravy (505)

Úvodní slovo editora (*Stanislav Komárek*) (507)

5. kapitola. O poloze a přednostech Moravy. (509)

Rejstřík místních jmen u Pešiny česko-latinský (*Jiří A. Čepelák*) (535)

Rejstřík místních jmen u Pešiny latinsko-český (*Jiří A. Čepelák*) (540)

Summary (545)

Rejstřík českých jmen rostlin u Balbína a Pešiny (547)

Rejstřík latinských jmen rostlin a hub u Balbína a Pešiny (548)

Rejstřík současných českých jmen rostlin a hub (552)

Rejstřík současných vědeckých jmen rostlin a hub (556)

Rejstřík českých jmen živočichů u Balbína a Pešiny (560)

Rejstřík latinských jmen živočichů u Balbína a Pešiny (563)

Rejstřík současných českých jmen živočichů (570)

Rejstřík současných vědeckých jmen živočichů (575)

Rejstřík latinských názvů minerálů, hornin, sloučenin a prvků u Balbína a Pešiny (580)

Rejstřík současných českých názvů minerálů, hornin, sloučenin a prvků (582)

Rejstřík německých jmen rostlin a živočichů u Balbína (584)

Rejstřík autorů citovaných vědeckých a literárních publikací a dalších osob zmiňovaných v textu (585)